

4^ο Πανελλήνιο Συνέδριο

Το εκπαιδευτικό παιχνίδι και η τέχνη
στην εκπαίδευση και στον πολιτισμό

4 & 5
Νοεμβρίου
2023

«Έμφυλα στερεότυπα και παιχνίδια στις Δομές Αγωγής, Φροντίδας και Εκπαίδευσης. Απόψεις παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας.»

Σοφία Κελεσίδου, Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, sokelesi@uth.gr

Ελένη Σωτηροπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, esotiropoulou@uniwa.gr

Εισαγωγή

Τα έμφυλα στερεότυπα είναι βαθιά ριζωμένα στην κοινωνία, επηρεάζοντας διάφορες πτυχές της ανθρώπινης ανάπτυξης, συμπεριλαμβανομένης και της πρώιμης παιδικής ηλικίας. Τα παιχνίδια κατηγοριοποιούνται συχνά ως "παιχνίδια για αγόρια" ή "παιχνίδια για κορίτσια" με βάση τα έμφυλα στερεότυπα.

Η παρούσα έρευνα έχει σκοπό να διερευνήσει τον αντίκτυπο των έμφυλων στερεοτύπων σχετικά με τα παιχνίδια, στις επιλογές των παιδαγωγών. Συγκεκριμένα, εξετάζει αν οι παιδαγωγοί προσχολικής ηλικίας επιλέγουν έμφυλα στερεοτυπικά παιχνίδια για τα αγόρια και τα κορίτσια στις Δομές Αγωγής, Φροντίδας και Εκπαίδευσης και αν οι επιλογές τους σχετίζονται με δημογραφικά στοιχεία (ηλικία, εκπαίδευση, τύπος δομής στον οποίο απασχολούνται).

Θεωρητικό Πλαίσιο

■ Στερεότυπα φύλου στην πρώιμη παιδική ηλικία (1)

Τα έμφυλα στερεότυπα δημιουργούνται μέσα από την παρατήρηση των ρόλων και της συμπεριφοράς των ανδρών και γυναικών στην κοινωνία (Ridgeway, 2011). Τα παιδιά ήδη από την προσχολική ηλικία, αρχίζουν να υιοθετούν συμπεριφορές που συνάδουν με το φύλο τους. Τα έμφυλα στερεότυπα ενισχύονται από το κοινωνικό και το οικογενειακό περιβάλλον των παιδιών (Fitzpatrick & McPherson, 2010).

Αυτά τα στερεότυπα εκδηλώνονται συχνά σε προσδοκίες και πεποιθήσεις για το τι θεωρείται «κατάλληλο» για αγόρια και κορίτσια, σχετικά με πτυχές της καθημερινότητάς τους όπως τα ρούχα που επιλέγουν ή τα παιχνίδια. Καθώς τα παιδιά αλληλεπιδρούν με τους γονείς, τους συνομηλίκους ή τους δασκάλους τους, διαμορφώνουν αντιλήψεις σχετικά με το φύλο, οι οποίες συμβάλλουν στη διαμόρφωση των έμφυλων στερεοτύπων (Cherney & Dempsey, 2010).

■ Στερεότυπα φύλου στην πρώιμη παιδική ηλικία (2)

Η προσχολική ηλικία αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για τη διαμόρφωση των αντιλήψεων και των συμπεριφορών των παιδιών σε σχέση με το φύλο. Πιο συγκεκριμένα, από τους πρώτους μήνες της ζωής τους, περιβάλλονται από έμφυλα στερεότυπα τόσο μέσα στο οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο αναπτύσσονται, όσο και μέσα από τα παιχνίδια που επιλέγονται για αυτά σύμφωνα με το φύλο τους. Φτάνοντας στην ηλικία των 2 με 3 ετών, τα παιδιά αρχίζουν πλέον να αντιλαμβάνονται τις διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα, αλλά και στον τρόπο που αναμένεται να αντιδρά κάθε φύλο σε διάφορες καταστάσεις.

■ Στερεότυπα φύλου στην πρώιμη παιδική ηλικία (2)

Σε αυτή την έμφυλη κοινωνικοποίηση που συντελείται κατά την προσχολική ηλικία, οι παιδαγωγοί στις Δομές Αγωγής, Φροντίδας και Εκπαίδευσης διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο. Αυτό συμβαίνει επειδή φέρουν μαζί τους -όπως όλα τα άτομα- τις δικές τους αντιλήψεις και προκαταλήψεις σχετικά με τον κοινωνικό ρόλο του κάθε φύλου. Φυσικά, οι αντιλήψεις αυτές, στο πλαίσιο του βρεφονηπιακού σταθμού και του νηπιαγωγείου, μπορούν να ενισχύσουν ή να αποθαρρύνουν τα παιδιά από τη δημιουργία έμφυλων στερεοτύπων.

■ Έμφυλα στερεότυπα και παιχνίδια

Συχνά, τα παιχνίδια διακρίνονται ως "αγορίστικα" ή "κοριτσίστικα" βάσει των κοινωνικών στερεοτύπων. Κάποια στερεοτυπικά παιχνίδια που συνδέονται με το γυναικείο φύλο σχετίζονται με τη φροντίδα και την ομορφιά (π.χ. κούκλα-μωρό, κουζινικά, κούκλες Barbie με αξεσουάρ μόδας κλπ.), ενώ τα στερεοτυπικά παιχνίδια που σχετίζονται με το αρσενικό φύλο σχετίζονται με την τεχνολογία, την επιθετικότητα και τη δράση (π.χ. στρατιωτάκια, φορτηγά, όπλα-παιχνίδια, εργαλεία κλπ.) (Blakemore & Centers, 2005. Sherman & Zurbriggen, 2014. Hey Li & Wong, 2016).

Οι γονείς διαμορφώνουν τις προτιμήσεις των παιδιών σχετικά με τα παιχνίδια, μεταδίδοντας τις προσδοκίες τους όσον αφορά το φύλο και επιβραβεύοντας τις επιθυμητές επιλογές παιχνιδιών (Kollmayer, Schultes, Schober, Hodosi, & Spiel, 2018). Έρευνα σχετικά με τις γονεϊκές επιλογές παιχνιδιών διαπίστωσε ότι οι γονείς συχνά βαθμολογούσαν τα έμφυλα στερεοτυπικά παιχνίδια ως πιο επιθυμητά για τα παιδιά τους από ό,τι τα μη στερεοτυπικά. Οι γονείς με χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο και οι πατέρες είχαν πιο συντηρητική στάση όσον αφορά τους έμφυλους ρόλους (Kollmayer et al., 2018).

■ Αντιλήψεις παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας για τα παιχνίδια και το φύλο

Καθώς τα παιδιά περνούν πολύ χρόνο στην καθημερινότητά τους σε διάφορες Δομές Φροντίδας, αγωγής και εκπαίδευσης, είναι κρίσιμο να εξεταστεί ο ρόλος των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας στη διαμόρφωση των εμπειριών των παιδιών σχετικά με τα παιχνίδια. Η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι παιδαγωγοί προσχολικής ηλικίας διευκολύνουν την εμπλοκή των παιδιών σε δραστηριότητες και παιχνίδια με βάση το φύλο είναι σημαντική δεδομένου ότι οι στάσεις και οι επιλογές τους μπορούν να επηρεάσουν σημαντικά την ανάπτυξη των παιδιών και τα μετέπειτα ακαδημαϊκά τους επιτεύγματα (Granger, Hanish, Kornienko, & Bradley, 2017). Η ενίσχυση των παραδοσιακών κανόνων φύλου στο παιχνίδι μπορεί να διαιωνίσει τα στερεότυπα και να περιορίσει τις ευκαιρίες των παιδιών.

■ Επίδραση των έμφυλων στερεοτυπικών παιχνιδιών στα παιδιά

Η έκθεση σε έμφυλα στερεοτυπικά παιχνίδια μπορεί να έχει βαθύ αντίκτυπο στη γνωστική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και να επηρεάσει την αυτοαντίληψη, τα ενδιαφέροντα και τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις των παιδιών, ενισχύοντας τις στερεοτυπικές πεποιθήσεις για το τι σημαίνει να είσαι αγόρι ή κορίτσι (Cherney & Dempsey 2010).

Επιπλέον, τα έμφυλα στερεοτυπικά παιχνίδια μπορούν να οδηγήσουν σε μακροπρόθεσμες ψυχολογικές συνέπειες. Αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν επιπτώσεις στην αυτοεκτίμηση, τις επιλογές σταδιοδρομίας και την προσωπική ταυτότητα (Blakemore & Centers, 2017. Kollmayer, Schober, & Spiel, 2016. Weisgram, Fulcher, & Dinella, 2014). Η υπάρχουσα βιβλιογραφία έχει ρίξει φως σε αυτές τις πιθανές επιπτώσεις, υπογραμμίζοντας την ανάγκη για μια κριτική εξέταση των έμφυλων στερεοτύπων φύλου που σχετίζονται με τα παιχνίδια.

Ερευνητικό Πλαίσιο

■ Η παρούσα έρευνα (1)

Σκοπός της μελέτης αυτής είναι η διερεύνηση των απόψεων των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας σχετικά με τα παιχνίδια που επιλέγουν για να απασχολήσουν τα παιδιά στις Δομές Αγωγής, Φροντίδας και Εκπαίδευσης, ως προς το φύλο των παιδιών.

Η συγκεκριμένη έρευνα σχεδιάστηκε για να συμβάλλει στη σχετική βιβλιογραφία, καθώς (α) η προσχολική ηλικία αποτελεί σημαντικό παράγοντα στην οριοθέτηση της κοινωνικής ταυτότητας του φύλου και (β) οι απόψεις των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας σχετικά με την καταλληλότητα των παιχνιδιών ως προς το φύλο των παιδιών μπορούν να περιορίσουν ή να ενισχύσουν τη δημιουργία έμφυλων στερεοτύπων.

■ Η παρούσα έρευνα (2)

Επιπλέον, αν και προηγούμενες έρευνες (π.χ. Alanazi et al., 2020. Farago et al., 2022) έχουν εξετάσει σε μικρό βαθμό τις απόψεις των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας ως προς τα έμφυλα στερεότυπα και τα παιχνίδια (κυρίως μέσω ποιοτικών ερευνών), δεν υπάρχουν αντίστοιχες μελέτες που να έχουν επικεντρωθεί στους παιδαγωγούς πρώιμης παιδικής ηλικίας και στο αν θεωρούν κατάλληλα και για τα δύο φύλα των παιδιών τα παιχνίδια που υπάρχουν στους βρεφονηπιακούς σταθμούς.

Πιο συγκεκριμένα, η εργασία επιχειρεί να απαντήσει στα εξής **ερευνητικά ερωτήματα**:

- α) υπάρχουν παιχνίδια τα οποία οι παιδαγωγοί προσχολικής ηλικίας θεωρούν περισσότερο κατάλληλα για τα παιδιά ανάλογα με το φύλο τους;
- β) διαφέρουν οι απόψεις των παιδαγωγών όσον αφορά τα έμφυλα παιχνίδια βάσει των δημογραφικών τους στοιχείων (ηλικία, εκπαίδευση, τύπος δομής στον οποίο απασχολούνται);

■ Μέθοδος (1)

Δείγμα

183 παιδαγωγοί προσχολικής ηλικίας (180 γυναίκες και 3 άνδρες) που εργάζονται στην Ελλάδα. Οι ηλικίες κατηγοριοποιήθηκαν σε τέσσερις ηλικιακές ομάδες: α) 20-30 ετών, β) 31-40 ετών, γ) 41-50 ετών και δ) 51 ετών και πάνω.

Ερευνητικό εργαλείο

Για την έρευνα κατασκευάστηκε ένα διαδικτυακό **ερωτηματολόγιο**, με 16 ερωτήσεις κλειστού τύπου. Οι ερωτήσεις διατυπώθηκαν με σκοπό να φανεί εάν οι παιδαγωγοί ενισχύουν την απασχόληση των κοριτσιών και των αγοριών με διαφορετικά είδη παιχνιδιών (παιχνίδια που έχουν συνδεθεί με έμφυλα στερεότυπα και ουδέτερα παιχνίδια). Χρησιμοποιήθηκε κλίμακα Likert 5 βαθμών που κυμαίνεται από το 1 (καθόλου) έως 5 (πάρα πολύ). Η εσωτερική συνέπεια της κλίμακας ήταν ισχυρή ($\alpha = .93$)

■ Μέθοδος (2)

Διαδικασία

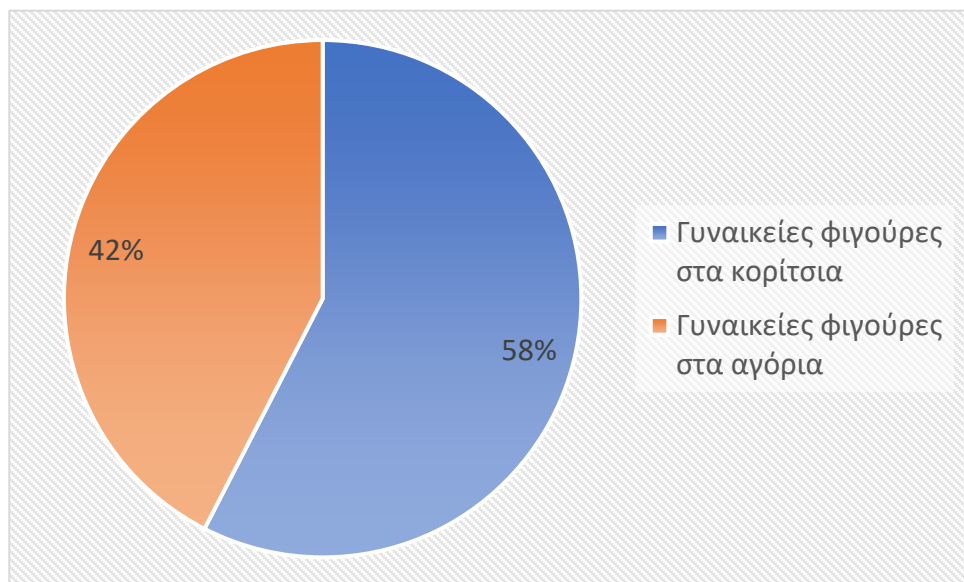
Το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου σε Δομές Αγωγής, Φροντίδας και Εκπαίδευσης, καθώς σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης όπου τα μέλη είναι παιδαγωγοί. Τα δεδομένα που προέκυψαν υποβλήθηκαν σε ποσοτική ανάλυση.

Συναίνεση συμμετεχόντων

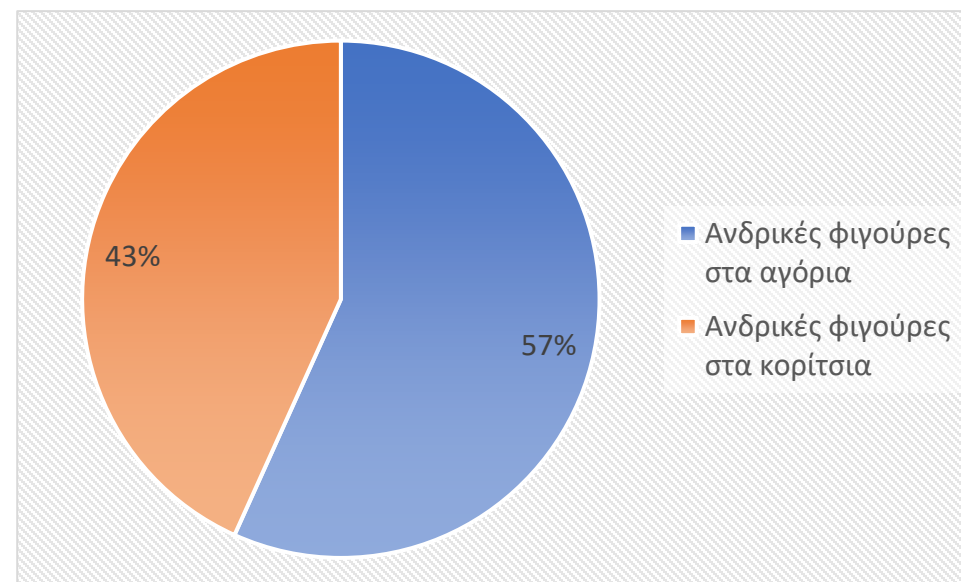
Οι συμμετέχοντες/ουσες ενημερώθηκαν για τους σκοπούς της έρευνας στο εισαγωγικό σημείωμα του ερωτηματολογίου και συμπλήρωσαν την ενσωματωμένη φόρμα συγκατάθεσης για τη συμμετοχή τους.

■ Αποτελέσματα (1)

Βάσει του πρώτου ερευνητικού ερωτήματος αναμέναμε ότι θα υπάρξουν παιχνίδια με τα οποία οι παιδαγωγοί πρώιμης παιδικής ηλικίας ενισχύουν την απασχόληση των παιδιών ανάλογα με το φύλο τους. Τα αποτελέσματα ανέδειξαν ότι οι παιδαγωγοί ενίσχυαν σε μεγαλύτερο βαθμό την απασχόληση των παιδιών με τις κατηγορίες «γυναικείες φιγούρες», «ανδρικές φιγούρες» (**Γράφημα 1, 2**), «κούκλα-μωρό» και «καροτσάκι μωρού» ανάλογα με το φύλο τους (**Γράφημα 3,4**).

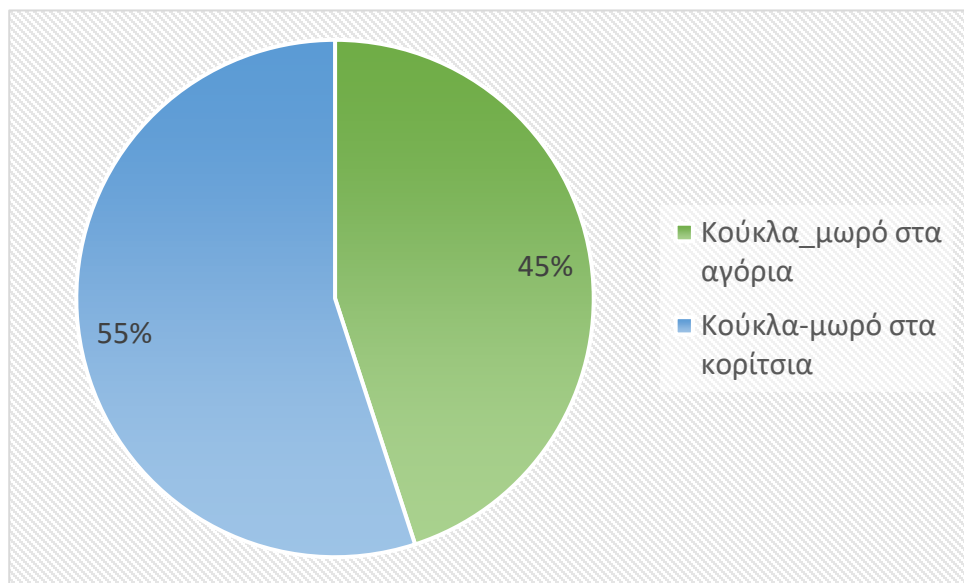

Γράφημα 1: Ενίσχυση κοριτσιών και αγοριών με γυναικείες φιγούρες

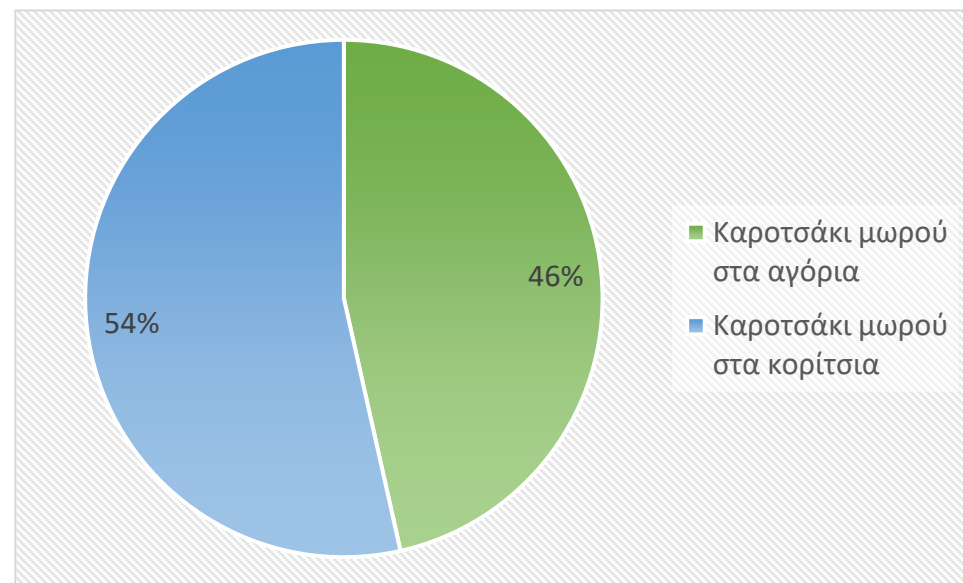

Γράφημα 2: Ενίσχυση κοριτσιών και αγοριών με ανδρικές φιγούρες

■ Αποτελέσματα (2)

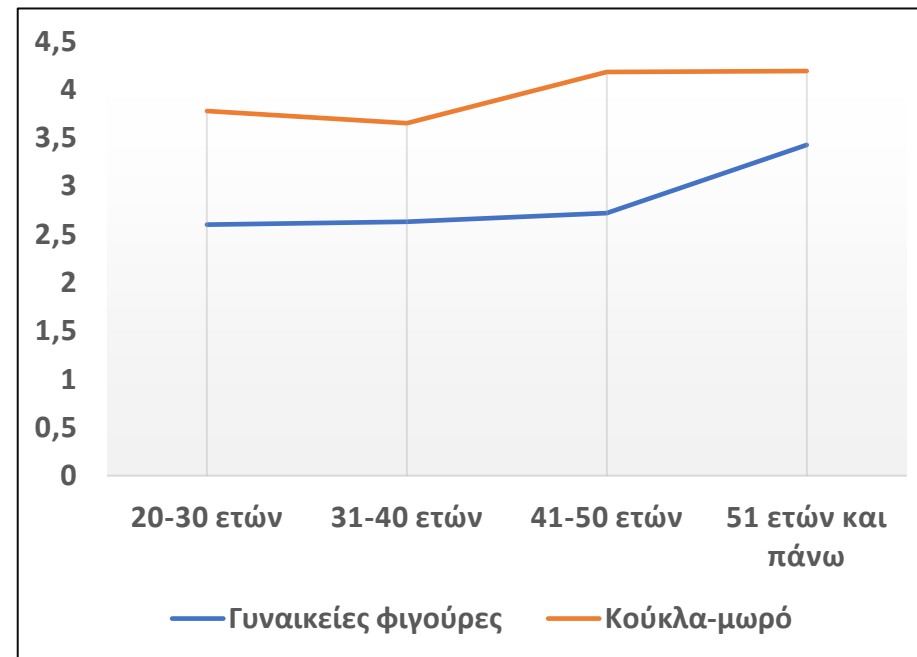
Γράφημα 3: Ενίσχυση κοριτσιών και αγοριών με κούκλα-μωρό

Γράφημα 4: Ενίσχυση κοριτσιών και αγοριών με καροτσάκι μωρού

■ Αποτελέσματα (3)

Η διερεύνηση των δημογραφικών στοιχείων των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας σύμφωνα με το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα, ανέδειξε σημαντική την επίδραση της ηλικίας των παιδαγωγών στις κατηγορίες «Γυναικείες φιγούρες» $F(3, 09) = 4.504, p = .01$ και «Κούκλα-μωρό» $F(3, 07) = 3.787, p = .01$. Όπως φαίνεται στο **Γράφημα 5**, οι εκπαιδευτικοί άνω των 50 ετών ενισχύουν περισσότερο το παιχνίδι των κοριτσιών με γυναικείες φιγούρες (π.χ. Barbie, Elsa, Minnie, Ladybug κλπ.) και κούκλες-μωρά σε σχέση με τις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες.

Γράφημα 5: Μέσοι όροι των απαντήσεων των παιδαγωγών ανά ηλικιακή ομάδα στις κατηγορίες «Γυναικείες φιγούρες» και «Κούκλα-μωρό», όσον αφορά τα κορίτσια.

■ Αποτελέσματα (4)

Η εκπαίδευση που έλαβαν οι παιδαγωγοί προσχολικής ηλικίας (απόφοιτοι ΕΠΑΛ/ΙΕΚ, ΑΕΙ, ΤΕΙ, Μεταπτυχιακό, Διδακτορικό δίπλωμα) και ο τύπος δομής (βρεφονηπιακοί σταθμοί, νηπιαγωγεία) στον οποίο απασχολούνταν δεν διαφοροποίησαν τις στάσεις τους σχετικά με την ενίσχυση των παιδιών με έμφυλα παιχνίδια $p = n.s.$

■ Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

- Παρατήρηση του τρόπου με τον οποίο τα παιδιά επιλέγουν και χρησιμοποιούν τα έμφυλα παιχνίδια, καθώς και του τρόπου με τον οποίο αλληλεπιδρούν μεταξύ τους κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού.
- Πώς τα έμφυλα στερεότυπα επηρεάζουν τις εκπαιδευτικές πρακτικές και τις μεθόδους διδασκαλίας στα προσχολικά προγράμματα.
- Ο ρόλος και οι απόψεις των γονέων όσον αφορά τα έμφυλα στερεότυπα και η επίδρασή τους στην προσχολική αγωγή.

■ Συμπεράσματα

Τα έμφυλα στερεότυπα στα παιχνίδια είναι ένα περίπλοκο και διάχυτο ζήτημα με εκτεταμένες επιπτώσεις στην παιδική ανάπτυξη. Η κατανόηση του αντίκτυπου αυτών των στερεοτύπων είναι ζωτικής σημασίας για την προώθηση πιο δίκαιων και χωρίς αποκλεισμούς παιδαγωγικών περιβαλλόντων για τα παιδιά.

Βάσει των αποτελεσμάτων της παρούσας μελέτης φαίνεται ότι σε ορισμένες κατηγορίες έμφυλων παιχνιδιών, οι παιδαγωγοί ενθαρρύνουν την ενασχόληση των παιδιών μαζί τους ανάλογα με το φύλο τους. Επιπλέον, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι παιδαγωγοί μεγαλύτερων ηλικιών επιλέγουν έμφυλα παιχνίδια σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι οι παιδαγωγοί μικρότερων ηλικιών. Είναι πιθανόν ότι οι παιδαγωγοί μεγαλύτερων ηλικιών υποστηρίζουν πιο παραδοσιακούς ρόλους ανάμεσα στα δύο φύλα, κάτι το οποίο αντανακλάται στις στάσεις τους ως προς την ενίσχυση των ρόλων του φύλου με έμφυλα παιχνίδια.

Οι εκπαιδευτικοί θα μπορούσαν να εμπλουτίσουν τις εμπειρίες των παιδιών στην τάξη, με τρόπους που βελτιστοποιούν τη συμμετοχή των παιδιών σε μια ποικιλία παιχνιδιών και δραστηριοτήτων.

■ Καλές πρακτικές (1)

Οι παιδαγωγοί μπορούν να υιοθετήσουν τις ακόλουθες καλές πρακτικές για να αποφύγουν τα έμφυλα στερεότυπα στο παιχνίδι:

- **Προσφορά ποικιλίας παιχνιδιών:** Διαθέτοντας διάφορα είδη παιχνιδιών, παιδαγωγοί δίνουν στα παιδιά την ευκαιρία να επιλέγουν βάσει των προτιμήσεών τους ανεξαρτήτως φύλου.
- **Ενίσχυση της θετικής αντίληψης:** Προωθούν την ιδέα ότι κάθε παιδί μπορεί να ασχοληθεί με οποιοδήποτε παιχνίδι, ανεξάρτητα από το φύλο του, και ενθαρρύνουν την επιλογή παιχνιδιών βάσει των ενδιαφερόντων τους.
- **Εμπλοκή σε διάλογο:** Συζητούν με τα παιδιά για τον τρόπο που αντιλαμβάνονται τα φύλα και τις διαφορές μεταξύ τους, προάγοντας την κατανόηση και τον αμοιβαίο σεβασμό.
- **Επικεντρώνονται στις δεξιότητες:** Οι παιδαγωγοί αναδεικνύουν τις δεξιότητες που αναπτύσσονται μέσα από το παιχνίδι αντί να εστιάζουν στο φύλο του παιδιού.

■ Καλές πρακτικές (2)

- **Παροχή εκπαιδευτικών παιχνιδιών:** Διαλέγουν παιχνίδια που προάγουν τη δημιουργικότητα, τη σκέψη, και την εξέλιξη δεξιοτήτων χωρίς να είναι περιορισμένα από τα έμφυλα στερεότυπα.
- **Εφαρμογή ισότιμων πρακτικών:** Οι παιδαγωγοί πρέπει να εφαρμόζουν ισότιμες πρακτικές στη διδασκαλία και τον χειρισμό των παιχνιδιών, δίνοντας στα παιδιά την ευκαιρία να αναπτύξουν τις δεξιότητές τους ανεξαρτήτως φύλου.
- **Συνεργασία με τους γονείς:** Οι παιδαγωγοί μπορούν να συνεργαστούν με τους γονείς και να τους ενημερώσουν για την σημασία της καταπολέμησης των έμφυλων στερεοτύπων.
- **Επιμορφώσεις:** Οι παιδαγωγοί θα πρέπει να ενημερωθούν για την τρέχουσα επιστημονική έρευνα σχετικά με τα έμφυλα στερεότυπα και να κατανοήσουν πώς λειτουργούν και επηρεάζουν την ανάπτυξη των παιδιών.

Βιβλιογραφία

Blakemore, J. E. O., & Centers, R. E. (2005). Characteristics of boys' and girls' toys. *Sex roles, 53*, 619-633.

Cherney, I. D., & Dempsey, J. (2010). Young children's classification, stereotyping and play behaviour for gender neutral and ambiguous toys. *Educational psychology, 30*(6), 651-669.

Fitzpatrick, M. J., & McPherson, B. J. (2010). Coloring within the lines: Gender stereotypes in contemporary coloring books. *Sex roles, 62*, 127-137.

Granger, K. L., Hanish, L. D., Kornienko, O., & Bradley, R. H. (2017). Preschool teachers' facilitation of gender-typed and gender-neutral activities during free play. *Sex Roles, 76*, 498-510.

Kollmayer, M., Schultes, M. T., Schober, B., Hodosi, T., & Spiel, C. (2018). Parents' judgments about the desirability of toys for their children: Associations with gender role attitudes, gender-typing of toys, and demographics. *Sex roles, 79*, 329-341.

Li, R. Y. H., & Wong, W. I. (2016). Gender-typed play and social abilities in boys and girls: Are they related?. *Sex Roles, 74*, 399-410.

Ridgeway, C. L. (2011). *Framed by gender: How gender inequality persists in the modern world*. Oxford University Press.

Sherman, A. M., & Zurbriggen, E. L. (2014). "Boys can be anything": Effect of Barbie play on girls' career cognitions. *Sex roles, 70*, 195-208.

Weisgram, E. S., Fulcher, M., & Dinella, L. M. (2014). Pink gives girls permission: Exploring the roles of explicit gender labels and gender-typed colors on preschool children's toy preferences. *Journal of Applied Developmental Psychology, 35*(5), 401-409.